

บทที่ 4

บทบาทในการพัฒนาสังคมมุสลิมของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ

บทบาทในฐานะกอฎี-ตะโตะยุติธรรม

ตามหลักการของศาสนาอิสลามถือว่าเรื่องครอบครัวและมรดกเป็นหลักที่สำคัญ การครอบครองหรือการแบ่งมรดกนั้นต้องเป็นไปตามศาสนบัญญัติที่มาจากอัลกุรอานและหะดีษซึ่งบรรดามุสลิมยึดเป็นธรรมเนียมในการดำเนินชีวิตไม่ว่าในทางการปฏิบัติศาสนกิจ ทางกฎหมายและทางสังคม โดยเฉพาะกรณีพิพาทเกี่ยวกับกฎหมายอิสลามคดีแพ่งลักษณะครอบครัวและมรดกของคู่ความที่นับถือศาสนาอิสลาม ผู้ที่มีอำนาจชี้ขาดเกี่ยวกับคดีนี้ก็คือ ตะโตะยุติธรรม ซึ่งเป็นตำแหน่งเทียบเท่าผู้พิพากษาประจำศาลในเขต 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ลักษณะของผู้ที่เป็นตะโตะยุติธรรม⁸⁵ ตามหลักการศาสนาอิสลามได้กำหนดคุณสมบัติไว้ดังนี้ คือต้องเป็นผู้ชายมุสลิมที่มีความเคร่งครัดในหลักการศาสนา มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์ มีความฉลาดและรอบรู้ในคัมภีร์อัลกุรอาน อัลหะดีษ และกัจญุมอัล จะต้องไม่เป็นบุคคลที่มีร่างกายทุพพลภาพ ไม่สมประกอบหรือไร้ความสามารถ และมีอายุครบตามศาสนากำหนด (ณรงค์ ศิริปะชะนะ, 2518 : 43)

ณรงค์ ศิริปะชะนะ (2518 : 45) ได้กล่าวไว้อีกว่า ตำแหน่งตะโตะยุติธรรมเดิมไม่ได้เรียกว่า “ตะโตะยุติธรรม” ตามคำทางศาสนาอิสลามเรียกว่ากอฎี ต่อมาทางราชการได้มีการใช้กฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง⁸⁶ ร.ศ.120 ขึ้นเรียกตำแหน่งนี้ว่า “โตะกาลี” หรือ “โตะกาซี” และต่อมาในสารตรากระทรวงยุติธรรมได้กำหนดให้เปลี่ยนแปลงเรียกใหม่ว่า “ตะโตะยุติธรรม” เพื่อให้สอดคล้องกับตำแหน่งเสนายุติธรรมของมณฑลพายัพในสมัยนั้น

ความเป็นมาของตำแหน่งตะโตะยุติธรรมนั้น เริ่มขึ้นในปี พ.ศ.2444 โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีกฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง ร.ศ.120 ขึ้น โดยเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยรับสนองพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้เป็นกฎหมายและให้ใช้กฎหมายอิสลามในการพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งเรื่องผู้เยาว์มรดกทางราชการจึงแต่งตั้งผู้รู้ทางกฎหมายอิสลามขึ้นประจำเมืองว่าด้วยเรื่องครอบครัวและมรดก เรียกตำแหน่งนี้ว่า โตะกาลี หรือโตะกาซี ต่อมาประชาชนไม่ได้รับความสะดวก เพราะโตะกาลีบางเมืองรู้กฎหมายอิสลามไม่ชัดเจน ทางราชการจึงวางระเบียบใหม่ให้พระยาเมืองทุกเมืองใน 7 หัวเมืองที่เกี่ยวข้อง เลือกโตะฮัจญ์ที่มีความรู้คัมภีร์อัลกุรอานให้เป็นโตะกาลี เมืองหนึ่งไม่ต่ำกว่า 6 คน ตามสารตราใหญ่ของศาลาว่าการมหาดไทย 7/5353 ลงวันที่ 10 ธันวาคม ร.ศ.121 สำหรับในจังหวัดสตูลนั้น มีราษฎรนับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน แต่ไม่ได้มีส่วนร่วมในเขตการปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง แต่ก็ได้เริ่มตำแหน่งตะโตะยุติธรรมขึ้นตามสารตรากระทรวงยุติธรรมที่

⁸⁵ ภาษาอาหรับเรียกว่า “กอฎี” บางแห่งใช้คำว่า กอดี กาซี หรือ กาดี โตะกาลี โตะกาซี กากู กาท

⁸⁶ เมืองปัตตานี เมืองหนองจิก เมืองยะหริ่ง เมืองสาย เมืองยะลาค เมืองรามัญ และเมืองระแงะ

30/5353 ลงวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2490 โดยใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5-6 ว่าด้วยครอบครัวและมรดกใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2478 (ณรงค์ ศิริปะชนะ, 2518 : 58)

ทางด้านเกี่ยวกับกฏ-ตะเต้ะยุติธรรมในจังหวัดสตูลนั้นเริ่มตั้งแต่สมัยพระอินทริวิชัย เพราะท่านสนใจศาสนาอิสลามของราษฎรมาก จึงได้จัดให้มีกฏที่มีอำนาจเต็มเช่นเดียวกับรัฐต่างๆ ในแหลมมลายู ทั้งนิกะฮ์ (การสมรส) ตอละ (การหย่าร้าง) รอเยาะ(การกลับคืนดี) (เจ๊ะลับตุลลาห์ หลังปูเต๊ะ, 2501 : 52) ในรัฐไทรบุรีได้ตั้งศาลศาสนา “The Shariah Court” ตามธรรมนูญศาลยุติธรรมของรัฐไทรบุรีฉบับที่ 25 มาตรา 54 เป็นศาลหนึ่งต่างหากจากศาลหลวงที่พิจารณาคดีทั่วไป ศาลศาสนานี้ตั้งประจำอยู่ตามอำเภอ และมีอำนาจหน้าที่วินิจฉัยคดีที่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับบุคคลผู้นับถือศาสนาอิสลามเท่านั้น สำหรับรัฐกลันตันก็มีศาลศาสนา คือ ศาลคณะกฏีและหัวหน้าคณะ (Courts of the Kathis and of the Chief Kathi) ตั้งขึ้นโดยอาศัยอำนาจตามธรรมนูญศาลยุติธรรมฉบับที่ 30 ส่วนบรรดารัฐอื่นๆ ก็มีการตั้งศาลในลักษณะเดียวกัน (ณรงค์ ศิริปะชนะ, 2518 : 45) ในจังหวัดสตูล ขณะนั้นได้แต่งตั้งฮัจญ์หะซัน บินอับดุลการิม หลังปูเต๊ะ เป็นกฏี และเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ เป็นผู้ช่วยกฏี ทำงานประจำที่ทำการที่ต้องคอยรับงานเกี่ยวกับการสมรส ต่อมาทางราชการได้ส่งหลวงโกชาอิสหากมาเป็นปลัดจังหวัด และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสตูล เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ในปีพ.ศ.2459 ในขณะนั้นผู้ว่าราชการจังหวัด เห็นว่าสตูลเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีราษฎรจำนวนมาก มีระเบียบประเพณีและขนบธรรมเนียมอยู่ในหลักการของศาสนาอิสลาม เหมือนกับจังหวัดบริเวณเจ็ดหัวเมือง(ปัตตานี) จึงเห็นว่าจังหวัดสตูลควรจะมีตะเต้ะยุติธรรม(กฏี)ประจำศาลยุติธรรม ในปีพ.ศ.2460 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งฮัจญ์หะซัน บินอับดุลการิม หลังปูเต๊ะ และฮัจญ์ซื่อฮุดดีนเป็นตะเต้ะยุติธรรมประจำศาลจังหวัดสตูล ตั้งในสารตรากระทรวงยุติธรรม ที่ว่า

...พระยาสมุหเทศาภิบาลมีใบบอกเข้าไปว่า ได้ปรึกษาหารือพร้อมด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นว่า หะยีเด็น ๑ หะยีซัน ๑^๗ กอปรด้วยคุณวุฒิและเป็นผู้ที่ประชาชนพลเมืองนิยมนับถืออยู่เป็นอันมาก เห็นปานตั้งนี้มีสมควรที่จะเลือกสรรเอาขึ้นตั้งไว้ในหน้าที่ตุลาการฝ่ายอิสลามนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว (ณรงค์ ศิริปะชนะ, 2518 : 61 อ้างถึงใน สารตรากระทรวงยุติธรรม ที่ ๓๐/๔๓๕๓ ลงวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๐)

ในปีพ.ศ.2486 ได้มีพระราชบัญญัติยกเลิกอำนาจ และหน้าที่ตะเต้ะยุติธรรมในการพิจารณาพิพากษาคดีที่ใช้กฎหมายอิสลามตามข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง ร.ศ.120 เนื่องจาก

^๗ หะยีเด็น นามเดิม คือ นายฮัจญ์เด็น กันดูวงษ์ หะยีซัน นามเดิม คือ นายฮัจญ์หะซัน หลังปูเต๊ะ

รัฐบาลสมัยนั้นได้ตราพระราชกำหนดกฎหมายให้ใช้บรรพ 5-6 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล แทนที่ใช้กฎหมายอิสลาม ซึ่งเคยใช้ในศาลของจังหวัดภาคใต้ ทางกระทรวงยุติธรรมก็พยายามจัดให้มีการแปลกฎหมายอิสลามจากกิตาบต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2472 ถึงพ.ศ.2484 เป็นเวลา 12 ปี แต่ไม่ได้ผลเท่าที่ควร ต่อมาทางรัฐบาลได้ประกาศยกเลิกตำแหน่งตะโตะยุติธรรมที่ตัดสินคดีเฉพาะเรื่องครอบครัวและมรดกตามกฎหมายอิสลามอีกด้วย (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60 ตอนที่ 50, 14 กันยายน 2486 เรื่อง พระราชบัญญัติยกเลิกอำนาจและหน้าที่ตะโตะยุติธรรมในการพิจารณาพิพากษาคดี พ.ศ.2486 ยกเลิกตามกตข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมือง ร.ศ. 120, หน้า 1393-1395) จากการยกเลิกอำนาจและหน้าที่ตะโตะยุติธรรมดังกล่าวทำให้มุสลิมได้รับความเดือดร้อน เพราะมุสลิมจะต้องปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลามเกี่ยวกับการนิกะฮ์ (สมรส) ตอละ (หย่า) รอฮาะ (คืนดี) และการแบ่งปันมรดกให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของศาสนบัญญัติ ชาวมุสลิมผู้ใดหากไม่ใช้หลักการตัดสินตามกฎหมายอิสลามอาจต้องถูกตัดญาติขาดมิตร (เจ๊ะ अबดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ(สัมภาษณ์), 18 กันยายน 2527 อ้างถึงในเฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2527 : 33)

ต่อมาในวันที่ 19 พฤศจิกายน ปีพ.ศ.2489 รัฐบาลสมัยพลเรือตรีวัล อารังนาทสวัสดิ์ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ.2489 โดยประกาศให้ใช้กฎหมายอิสลามในการวินิจฉัยชี้ขาดคดีแพ่งเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกชาวมุสลิมของ 4 จังหวัด ซึ่งชาวมุสลิมเป็นทั้งโจทก์ จำเลยและเป็นผู้เสนอคำขอในคดีที่ไม่มีข้อพิพาท การพิจารณาคดีในศาลชั้นต้นให้ตะโตะยุติธรรมนั่งพิจารณาพร้อมกับผู้พิพากษา ตะโตะยุติธรรมมีอำนาจหน้าที่ในการวินิจฉัยชี้ขาดข้อกฎหมายอิสลาม และลงลายมือชื่อคำวินิจฉัยชี้ขาดของตะโตะยุติธรรมในข้อกฎหมายอิสลามถือเป็นเด็ดขาดในคดีนั้น (ราชกิจจานุเบกษา ตอนที่ 77 เล่ม 63, 3 ธันวาคม 2489 หน้า 635-636)

ตามรัฐธรรมนูญแห่งประเทศไทยชาวมุสลิมทุกคนที่เกิดในประเทศไทยไม่ว่าจะมีเชื้อชาติหรือภูมิลำเนาจากไหนจะถือว่าเป็นชนชาติไทยทั้งสิ้นมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับคนไทยที่นับถือศาสนาอื่น ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญนั้นมุสลิมมีสิทธิเสรีภาพในด้านการเมือง ศาสนา การประกอบอาชีพ กฎหมายต่างๆ เป็นต้น สำหรับชาวมุสลิมใน 4 จังหวัดภาคใต้นั้นรัฐบาลได้ให้สิทธิพิเศษคือให้ใช้กฎหมายได้ในเรื่องครอบครัวและการรับมรดก เพื่อให้เป็นไปตามหลักการของศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี มีการแต่งตั้งผู้พิพากษาพิเศษที่เรียกว่า ตะโตะยุติธรรมขึ้น ให้ทำการพิพากษาตามกฎหมายอิสลามแต่เป็นการเพิ่มเติมจากผู้พิพากษาปกติที่มีอยู่ในศาลด้วย อย่างไรก็ตาม ตะโตะยุติธรรมก็ไม่มีอำนาจอย่างแท้จริงในการตัดสินความ เพราะต้องตัดสินคู่กับผู้พิพากษาปกติในการตัดสิน ความ ระหว่างคู่ความที่เป็นมุสลิม อันที่จริงนั้น ตะโตะยุติธรรมมีหน้าที่เหมือนกับเป็นที่ปรึกษาของผู้พิพากษาในเรื่องของอิสลามเท่านั้น ส่วนการตัดสินที่แท้จริงเป็นของผู้พิพากษา (อิมรอน มะลูลีม, 2538 : 69)

ในปีพ.ศ.2471 ตำแหน่งตะโตะยุติธรรมประจำศาลจังหวัดสตูลว่างลง หลังจากตะโตะยุติธรรมทั้งสองสิ้นชีวิต คือ ฮัจญ์หะซัน และฮัจญ์เด็น สมุหเทศาภิบาลพร้อมด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด (พระยาสมันตรัฐบุรินทร์) ได้ดำเนินการเลือกตั้งตะโตะยุติธรรมตามหลักการของอิสลาม โดยผู้ว่าราชการจังหวัดได้เชิญบรรดาอโหมามประจำมัสยิด และผู้ที่มีวุฒิทางศาสนาอิสลามมาเลือกตั้ง เมื่อมีเสียงที่ถือเป็นมติเอกฉันท์แล้ว จึงได้ผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งมาทำความเข้าใจ ขอให้รับหน้าที่ตามมติของบรรดาผู้มีเกียรติทางศาสนาอิสลามที่มาช่วยปรึกษาหารือกัน เมื่อเห็นชอบพร้อมกันแล้ว จึงเสนอหารืออธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑล และเสนอต่อเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเพื่อพิจารณา และนำความกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตแต่งตั้งต่อไป จากนั้นกระทรวงยุติธรรมจึงมีหนังสือแจ้งให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลตกลงกับสมุหเทศาภิบาล เพื่อจัดให้ตะโตะยุติธรรมที่ได้รับแต่งตั้งนั้นเข้าประจำตำแหน่งต่อไป (ณรงค์ ศิริปะชะนะ, 2518 : 59) ต่อมาในปี พ.ศ.2472 ผู้ที่ได้รับการเลือกตั้ง ก็คือ ฮัจญ์บาหรี บินสอาด และปีพ.ศ. 2473 ได้แก่ เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะเข้ารับราชการ วันที่ 1 พ.ศ.2473 ลาออกจากข้าราชการศาล วันที่ 1 พฤศจิกายน 2488 (เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ, 2501 : 54) (ดูภาคผนวกที่ 12) ส่วนในจังหวัดยะลาและนราธิวาส ตำแหน่งตะโตะยุติธรรมประจำศาลจังหวัดว่างลงเช่นกันในปีพ.ศ.2476 ทางราชการได้ดำเนินการบรรจุและแต่งตั้งบุคคลขึ้นแทนในตำแหน่งที่ว่างนั้นด้วยวิธีการเดียวกับการเลือกตั้งตะโตะยุติธรรมประจำศาลจังหวัดสตูล (ณรงค์ ศิริปะชะนะ, 2518 : 59)

การรื้อฟื้นตำแหน่งตะโตะยุติธรรมของรัฐบาลครั้งนี้เป็นที่สนใจของชาวมลายูมุสลิมที่มีความรู้ทางศาสนาอิสลามหลายราย รวมทั้งอดีตตะโตะยุติธรรมด้วย การดำเนินการคัดเลือกตัวผู้สมัครแข่งขันเข้ารับตำแหน่งตะโตะยุติธรรมในครั้งนี้ ทางกระทรวงยุติธรรมมีคำสั่งให้พระอดุลยการณิกโรวิท (เจริญ จารุกักดี) ข้าหลวงยุติธรรมภาค 5 ดำเนินการคัดเลือก โดยมีแนวโน้มว่าจะพิจารณาเอาผู้สมัครที่เคยเป็นตะโตะยุติธรรมกลับคืนสู่ตำแหน่งเดิมโดยไม่ต้องให้คณะอีมามแต่ละจังหวัดเลือกตั้ง เช่นที่แล้วมา เพราะจะทำให้สะดวกประหยัดเวลา (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2527 : 67 อ้างจาก กย. หนังสือที่ 84 / 2490, 16 ม.ค 2490, ข้าหลวงยุติธรรมภาค 5 ถึงปลัดกระทรวงยุติธรรม เรื่อง “ตะโตะยุติธรรม”)

การคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งตะโตะยุติธรรมได้รับการคัดค้านจากหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ และเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ซึ่งหะยีสุหลงคัดค้านว่าไม่ให้มีการเลือกตั้งตะโตะยุติธรรมโดยอ้างว่าไม่มีประโยชน์ ส่วนเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ กล่าวว่า วิธีการเลือกตั้งขัดกับลัทธิและศาสนบัญญัติ (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2521 : 67) เมื่อได้รับการคัดค้านการตั้งตะโตะยุติธรรมจากหะยีสุหลง และเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ กระทรวงยุติธรรมจึงต้องจัดให้มีการพิจารณาใหม่ในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2490 โดยเชิญนายเข้ม พรหมยงค จุฬาราชมนตรีมาร่วมพิจารณาด้วย และยังให้ตะโตะในศาลจังหวัดยะลา เบตงและนราธิวาสคงเดิม ส่วนปัตตานี และสตูล ให้มีการสอบความรู้ทางศาสนา เพื่อให้มีการตั้งตะโตะยุติธรรมเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ในการประชุมเรื่องตะโตะยุติธรรมที่ประชุมได้มีมติว่า ให้เชิญกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานีและสตูลจังหวัดละ 3 คน เป็นกรรมการสอบ

ความรู้ผู้สมัครแข่งขันเป็นตะโตะยุติธรรมในจังหวัดของตนเอง ซึ่งให้มีการสอบในปลายเดือน
กุมภาพันธ์ ผู้ที่สอบได้ตำแหน่งตะโตะยุติธรรมประจำจังหวัดสตูล คือ นายอดุล บินสอาด จากผู้สมัคร
ดังนี้คือ นายอดุล บินสอาด นายบวร สนุบุตร(ตนกูบาราเฮม) นายอมาตย์ ปะลาวัน นายอรุณ
กาญจนวงศ์และนายสะไบสะอาด หลังปูเต๊ะ และกรรมการสอบความรู้ทางศาสนาอิสลามของจังหวัด
สตูล ที่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสตูลส่งชื่อต่อข้าหลวงยุติธรรมภาค 5 เมื่อวันที่ 25
กุมภาพันธ์ 2490 คือ นายฮัจญ์เด็น หมัดสุรินทร์ นายอาชีซัน บินสอาด และละไบยูไซ๊ะ มาลินี
(เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2521 : 67-7 อ้างจาก กย.หนังสือลับ ที่ 313/2490, 3 มีนาคม
2490, ข้าหลวงยุติธรรมภาค 5 ถึงปลัดกระทรวงยุติธรรม เรื่อง“แต่งตั้งตะโตะยุติธรรม”)

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดถือว่าเป็นคณะบุคคลที่มีความสำคัญและมีบทบาทในการ
ช่วยเหลือคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมที่จะรับตำแหน่งตะโตะยุติธรรม ตำแหน่งคณะกรรมการอิสลามประจำ
จังหวัดเป็นตำแหน่งใหม่ที่เกิดขึ้นก่อนการรื้อฟื้นตะโตะยุติธรรม หน้าที่ของคณะกรรมการอิสลาม
ประจำจังหวัด คือ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับเรื่องศาสนาอิสลามต่อคณะกรรมการจังหวัดในเรื่องที่เป็น
ประโยชน์ต่อการปกครอง และมีอำนาจจัดให้มีกรรมการประจำสุเหร่า (มัสยิด) ซึ่งอิหม่ามเป็น
ประธานโดยตำแหน่ง (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2517 : 54)

การตั้งกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทั้ง 4 จังหวัดได้สำเร็จลงถือได้ว่า บุคคลที่ได้รับการคัดเลือก
นั้นต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องเป็นผู้ที่ราษฎรของจังหวัดนั้นๆ ศรัทธามากกว่าผู้นำมุสลิมคนใด
ทั้งหมด และผู้ที่ได้รับการคัดเลือกส่วนใหญ่จะมาจากพื้นฐานของการเป็นโตะครู อิหม่าม และอดีต
ตะโตะยุติธรรม (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2517 : 56) สำหรับตำแหน่งประธานกรรมการอิสลาม
ประจำจังหวัดมีผู้ที่ได้รับตำแหน่งตามประกาศพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม
พุทธศักราช 2488 (ราชกิจจานุเบกษา , 2488 : 1182-1186) มีดังนี้ คือ

- 1.นายหะยีมุฮัมมัดสุหลง บินหะยีอับดุลกานด์ร์ เป็นประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
ปัตตานี
- 2.นายหะยีนิยิ สุดาโอ๊ะ เป็นประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลา
- 3.นายหะยีมุสตาฟา บินหะยีอาวังสะอิด เป็นประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส
- 4.นายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ เป็นประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสตูล

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ได้เข้ารับคัดเลือกเป็นประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
สตูล โดยได้รับการแต่งตั้ง อาศัยความตามมาตรา 7 แห่งพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์
ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช 2488 ซึ่งประกาศในวันที่ 30 กรกฎาคม 2488 โดยมีกรรมการอิสลาม
ประจำจังหวัดสตูล จำนวน 11 ท่าน (ราชกิจจานุเบกษา ตอนที่ 42 เล่ม 62, 9 สิงหาคม 2488 ,
หน้า 1184-1185)

ในวันที่ 12 กรกฎาคม 2489 ได้มีการประชุมกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทั้ง 4 จังหวัด
เป็นครั้งแรก ณ สำนักงานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลา (หัวควรา) เวลา 08.30 น. โดยมีผู้

มาประชุมทั้งหมด 20 คน^{๘๘} จุดประสงค์ของการประชุมครั้งนี้เพื่อปรึกษาหารือส่งเสริมกิจการด้านศาสนาให้รุ่งเรืองและเรียบร้อยขึ้น (สร.0201.38/6 ปีที่ 1 เรื่องรายงานการประชุมคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด 4 จังหวัด, 2489)

ในการประชุมครั้งนี้มีประเด็นที่เกิิดความคิดเห็นที่แตกแยกกันระหว่างตัวแทนกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสตูล คือ เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ กับหะยีอับดุลมาอีโมง อากีบ คือ เรื่อง “การตั้งศาลตะโตะยุติธรรม วิธีเลือกตะโตะยุติธรรมและการแต่งตั้งเป็นตะโตะยุติธรรม” (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2517 : 62 อ้างจาก กย.หนังสือลับ-เฉพาะที่ 440/2489, 9 สิงหาคม 2489

ข้าหลวงตรวจการกระทรวงมหาดไทยถึงข้าหลวงประจำจังหวัดสตูล เรื่อง “ความเคลื่อนไหวของชาวอิสลาม”) เกี่ยวกับการคัดเลือกตะโตะยุติธรรมนั้น พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ (อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสตูลและสมาชิกพหุตสภา) ได้ท้วงติงพระอดุลยการณโกวิท ข้าหลวงยุติธรรมภาค 5 ว่า วิธีการแต่งตั้งตะโตะยุติธรรมของทางราชการหากขัดกับหลักศาสนาอิสลามถือเป็นโมฆะ ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจะต้องเป็นบาป เพราะการเลือกตั้งตะโตะยุติธรรม ต้องได้รับความเห็นชอบจากโต๊ะอิหม่ามที่มีความรู้ทางศาสนาอิสลามเท่านั้น ผู้ที่ถือศาสนาอื่น เช่นชาวพุทธไม่มีสิทธิ์คัดเลือก (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2517 : 71 อ้างถึงใน กย.เรื่องที่ 11 แฟ้มที่ 2/8 แผนกตำแหน่ง พ.ศ. 2490เรื่อง“ตะโตะยุติธรรม”)

ดังนั้น ในวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2489 กระทรวงยุติธรรมประกาศหลักเกณฑ์ และวิธีการบรรจุ การแต่งตั้ง การเลื่อนอันดับ และการออกจากราชการของตะโตะยุติธรรม โดยมีหลักเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาผู้ที่สมัครเข้ารับตำแหน่งตะโตะยุติธรรมไว้ 3 ประการ คือ

1. มีคุณสมบัติตามมาตรา 24 อนุมาตรา 1 ถึง อนุมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ.2485 และเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือในหมู่อิสลามศาสนิก

2. มีภูมิรู้ในศาสนาอิสลามพอที่จะชี้ขาดวินิจฉัยข้อกฎหมายอิสลามเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกได้

๘๘ 1.นายหะยีมุฮัมมัดสุหลง อับดุลกาเดร์ ประธาน	12.นายหะยีมะมูด (ไม่ระบุนามสกุล) กรรมการ
2.นายหะยีมะหะหมัดดาเฮร์ บินสุหลง รองประธาน	13.นายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ กรรมการ
3.นายหะยีโมง อากีบ กรรมการ	14.นายอาซีซัน เบนสอาด กรรมการ
4.นายหะยีหวันอิสมาอีล ฮามัด กรรมการ	15.นายหะยีฮุไซบ เบญจสุมาน กรรมการ
5.นายนิอิสมาอีล อาหมัด กรรมการ	16.นายหะยีอับดุลลา อาวัง กรรมการ
6.นายฮามาลุดัน (ไม่ระบุนามสกุล) กรรมการ	17.นายมุฮัมมัดดาโอ๊ะ อับดุลยามีน กรรมการ
7.นายดุสิต สนิทวาที กรรมการ	18. นายณรงค์ ศิริปะชะนะ กรรมการ
8.นายฮารูน เทาฟัด กรรมการ	และทางฝ่ายราชการยะลา 2 คน คือ
9.นายอับดุลลา (ไม่ระบุนามสกุล) กรรมการ	19. ศึกษาธิการจังหวัดยะลา
10.นายหะยีมุฮัมมัดอาสัน (ไม่ระบุนามสกุล) กรรมการ	20. ปลัดอำเภอเมืองยะลา
11.นายหะยีอับดุลอาหมัด หะยีอับดุลลาหมัด กรรมการ	

3. มีความรู้ภาษาไทยอ่านออกเขียนได้

(ราชกิจจานุเบกษา, 2489 ตอนที่ 82 เล่ม 63, 24 ธันวาคม 2489 หน้า 741-743)

ในจังหวัดสตูลนั้น ผู้ที่มีบทบาทในฐานะเป็นตะโต๊ะยุติธรรม และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดท่านหนึ่ง ก็คือ เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ได้รับตำแหน่งตะโต๊ะยุติธรรมในปีพ.ศ.2473 ท่านเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมมุสลิมโดยเฉพาะในจังหวัดสตูลในขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นกอฎี-ตะโต๊ะยุติธรรม จะเห็นได้จากที่ท่านเป็นผู้ช่วยตัดสินชี้ขาดเกี่ยวกับคดีครอบครัวมรดก นอกจากนั้นแล้วท่านจะเป็นผู้นำจัดการประชุมประจำเดือนกับบรรดาอิมามเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ท่านได้นำัดประชุมอิมาม คอเต็บ บิลาล โดยมีมติการประชุมประจำเดือนทุกต้นเดือน ซึ่งก่อนหน้านั้นท่านก็ได้ดำเนินการไปแล้ว ในช่วงที่ท่านรับตำแหน่งเป็นรองหัวหน้าปากบาราในอำเภอทุ่งหว้าและกิ่งอำเภอละงู และขณะเดียวกันท่านรับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยกอฎี ดังเจ๊ะอับดุลลาห์ บินมุฮัมมัดสาอาด หลังปูเต๊ะ(2518 : 46) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดประชุม ก็เพื่อให้มุสลิมสามารถวิเคราะห์สิ่งที่ผิดและถูกในการปฏิบัติศาสนา คือ

- 1.อบรมหลักปฏิบัติศาสนาที่แท้จริง และละทิ้งสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนบัญญัติ
- 2.อบรมผู้ที่เชื่อในพิธีกรรมต่างๆ ที่ตกอยู่ในกรอบชรีก (ตั้งภาคี) ต่ออัลลอฮ์
- 3.อิมามที่สอบไล่ได้การนิกะห์ ตอลัก รอยะฮะ และอิตตะฮ์ แต่งตั้งให้เป็นนะเอบประจำมัสยิดของตนเอง

4.อบรมในวันศุกร์ ให้นำ่มุมเข้าใจถึงบาปบุญคุณโทษตามศาสนบัญญัติ

5.ให้มีการแต่งตั้งอาเมลชะกาต (ตัวแทนรับชะกาต) ขึ้นทุกๆ มัสยิด เพื่อรวบรวมชะกาต และจัดแบ่งให้กับผู้สมควรได้ตามอัลกรุอานให้กับผู้ที่มีสิทธิ 8 ประเภท

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ได้ทำการเปิดศาลชาร์อะห์ ในรูปแบบที่เชิญผู้รู้มาตัดสินคดีพิพาทระหว่างโจทก์ และจำเลยมุสลิมทั้งสองฝ่ายอย่างถูกต้องตามกฎหมายอิสลาม ท่านได้ประสานงานกับผู้ว่าราชการจังหวัดขณะนั้นว่าจะต้องให้จังหวัดสตูลมีการใช้กฎหมายในลักษณะเดียวกับจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาสตลอดไป การที่ท่านได้เข้ารับตำแหน่งตะโต๊ะยุติธรรมนั้นได้รับความเห็นชอบจากบรรดาอิมาม (บาหรี มาห์เหม็ด,(สัมภาษณ์) 1 กันยายน 2545) ประชาชนมุสลิมในจังหวัดสตูลมีความศรัทธาต่อท่านมาก ประชาชนเรียกท่านว่าตะโต๊ะเจ๊ะละห์หรือตะโต๊ะ (ไม่ประสงค์ออกนาม, (สัมภาษณ์) 9 มิถุนายน 2544) เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ เข้ารับราชการศาลตะโต๊ะยุติธรรม ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2473 ลาออกจากราชการศาล วันที่ 1 พฤศจิกายน 2488 (เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ, 2501 : 54)

บทบาทในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ในช่วงรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ สังคมมุสลิม 3 จังหวัด (ปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส) มิได้ให้ความสำคัญทางการเมืองมากเท่าที่ควร จึงทำให้ 3 จังหวัดนี้ไม่มีตัวแทนนักการเมืองที่เป็นมุสลิมในรัฐสภา ในจังหวัดสตูลมีตัวแทน คือเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ และตัวแทนมุสลิมอีก 2 ท่าน คือ นายรังสฤษดิ์ เขาวนศิริ และบรรจง ศรีจรูญ (Ahmad Omar, 2000 : 107)

รังสฤษดิ์ เขาวนศิริ และเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ได้มีข้อเรียกร้องให้รัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ ปฏิบัติ 3 ประการ คือ

1. ให้มีการสอนศาสนาอิสลาม เพราะถือเป็นการปฏิบัติกิจทางศาสนาตามบัญญัติของคัมภีร์อัลกุรอาน

2. ให้มีการสอนในปอเนาะ ถึงแม้จะไม่มีหลักสูตร ไม่มีลำดับชั้นเรียน ไม่จำกัดอายุผู้เรียน

3. โต้ะครูผู้สอนไม่มีเงินเดือน การยังชีพขึ้นอยู่กับความศรัทธาของผู้เรียน ซึ่งโต้ะครูไม่ได้เรียกร้อง ขอให้เลิกการควบคุมโต้ะครูที่สอนในปอเนาะ และให้ถือว่าโต้ะครูผู้สอนในปอเนาะไม่อยู่ในข่ายที่จะต้องควบคุมตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ (ณรงค์ ศิริปะชะนะ, 2533 : 107)

ดังนั้นทางรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ จึงคืนสิทธิอันแรกแก่ชาวมลายูมุสลิมในเดือนเมษายน พ.ศ.2489 โดยการอนุญาตให้โต้ะครูสอนภาษามลายู ภาษาอาหรับและศาสนาอิสลามได้โดยไม่มีถือว่าเป็นลักษณะการสอนที่อยู่ในระเบียบพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2486 (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2517 : 61 อ้างจาก ณรงค์ ศิริปะชะนะ, 2501 : 180-182)

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ เข้าสมัครเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลังจากได้ลาออกจากตำแหน่งตะโตะยุติธรรม ท่านได้ทำงานเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด 5 สมัย ท่านได้เข้าไปเสนอเรื่องราวของมุสลิมให้กับคณะรัฐบาลได้เข้าใจ ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ช่วยประนีประนอมความเข้าใจผิดระหว่างรัฐบาลและประชาชน เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ได้กล่าวถึงหน้าที่ของท่านในขณะดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรว่า ในปีพ.ศ.2489 ขณะท่านยังคงดำรงตำแหน่งตะโตะยุติธรรม ท่านได้คิดถึงบ้านเมืองขณะนั้นว่าเริ่มมีชาวต่างชาติเข้ามาเยี่ยมเยียนราษฎรชาวสี่จังหวัดภาคใต้ เข้ามาดูแลความทุกข์สุขของมุสลิม ศึกษาการทำมาหากิน ขนบธรรมเนียมประเพณี ทำให้ท่านรู้สึกไม่สบายใจ กอปรกับท่านรับตำแหน่งตะโตะยุติธรรม จึงมีความรู้สึกว่ามี ความห่างไกลกับรัฐบาล ดังนั้นท่านจึงตัดสินใจลาออกจากศาลเข้าสมัครผู้แทนราษฎรจังหวัดสตูล ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2489 เมื่อได้สมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสตูล ท่านได้เสนอแนะให้นายกรัฐมนตรีแต่งตั้งตะโตะยุติธรรมสี่จังหวัดภาคใต้ตามเดิม หลังจากที่ถูกยุบมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2484 (เจ๊ะอับดุลลาห์ บินมุฮัมมัด สาอาด หลังปูเต๊ะ, 2518 : 49)

ในช่วงที่เริ่มเข้าสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะได้สรรหาเลขาฯ เพื่อช่วยทำงานให้กับท่าน ผู้ที่ท่านพอใจและติดตามชักชวนให้เข้ามาทำงานกับท่านตลอด คือ

นายเจริญ โฉลกดี⁸⁹ ด้วยความสามารถของนายเจริญจึงเป็นที่สนใจของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ จึงติดต่อไปยังนายเจริญ แต่ก็ไม่ได้รับการตอบตกลงในครั้งแรก ด้วยความพยายามของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ และด้วยการทำงานที่ท่านเป็นผู้ที่มีจิตวิทยาในการพูดสูง จึงทำให้นายเจริญตกลงทำงานกับท่าน ตั้งที่นายเจริญ โฉลกดี (สัมภาษณ์) 10 กันยายน 2545 ได้เล่าว่า

ตะโต๊ะ (เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ) ได้สั่งความมากับพ่อตา คือ นาย มะหะหมัด รุ่งเรือง ให้นำบอกกับเจ๊ะอาด (เจริญ โฉลกดี) มาพบด้วยเวลารว่าง และ ท่านพูดมาว่า ที่ท่านออกพบและพูดคุยด้วย เพราะว่าท่านรู้จักถึงญาติพี่น้องของตระกูลนี้ดี กระทบก็ตอบไปว่า “ผมไม่ค่อยมีเวลารว่าง ขอโทษด้วย หากไปหาตะโต๊ะ ต้องใช้เวลานาน เวลารว่างหายากหน่อย” แล้วตะโต๊ะก็หายไป จากนั้นก็ส่งมาอีก 2-3 ครั้ง กระทบก็ตอบอย่างเดิม กระทบพ่อตาโกรธ บอกว่า “เสียมารยาทผู้ใหญ่ อยากรู้อะไร” จึงตกลง

หลังจากนั้นนายเจริญก็มาหาเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะเป็นประจำเพราะรู้สึกถูกชะตา ท่านบอกนายเจริญให้ลาออกจากงานมาทำงานเป็นเลขาฯ ของท่าน เพราะท่านกำลังสมัครเข้าเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายเจริญจึงตอบว่า “ลาออกไม่ได้เพราะเงินเดือนแพง งานก็หายาก และกว่าจะรู้งานต้องใช้เวลาฝึกหัดอยู่หลายปี” แต่สุดท้ายนายเจริญก็ได้มาทำงานเป็นเลขาฯ ของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ซึ่งเขาบอกว่า “ท่านตะโต๊ะเป็นผู้ที่มีจิตวิทยาในการพูดสูง โน้มน้าวชักจูงจิตใจในความต้องการของท่านจนทำให้เคลิบเคลิ้ม ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้สูงใน ด้านศาสนาและการเมือง” (เจริญ โฉลกดี, (สัมภาษณ์) 10 กันยายน 2545)

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ได้เสนอต่อรัฐบาลให้มีการเรียนการสอนภาษามลายู เพราะถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมุสลิมภาคใต้เช่นกัน ในเรื่องนี้ก็มีผู้ที่มีความเห็นพ้องกันกับท่าน ก็คือ อำมาตย์โทพระรังสรรค์สารกิจ (เทียม กาญจนประกร) ซึ่งเป็นมุสลิมได้เสนอว่า หนังสือยาวีนั้นเป็นหนังสือที่มีสระและพยัญชนะประสมกันเป็นตัวอักษรอาหรับ การเรียนหนังสือยาวีนี้เรียกว่า กิตาบ หนังสือยาวีนี้จะใช้แปลใจความอัลกุรอาน นอกจากนั้นยังต้องการใช้ประโยชน์อื่น โดยเป็นหนังสือสำหรับพื้นเมือง เพื่อการโต้ตอบจดหมายและใช้ในงานการเมืองทั่วไปสำหรับชาวมลายู(สร.0201.238/8 เรื่องปรับปรุงการปกครองจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล(ตอน 2), 26 กุมภาพันธ์ 2490-18 ตุลาคม 2491)

สิ่งที่ท่านเสนอแก่รัฐบาลอีก ก็คือ ขอให้รัฐบาลเปิดสถานที่ทำงานราชการวันศุกร์ในสี่จังหวัดภาคใต้ และปิดโรงเรียนประชาบาลในเดือนที่ตรงกับเดือนรอมฎอนแทนปิดฤดูทำนา ขอให้รัฐบาล

⁸⁹ ขณะนั้นนายเจริญ โฉลกดี รับราชการเป็นเสมียนในที่ว่ากรมเมืองสตูล ก่อนหน้านั้นท่านได้รับการบรรจุเป็นสารวัตรอำเภอ เงินเดือน 20 บาท เป็นข้าราชการวิสามัญประจำ ต่อมาก็ได้รับตำแหน่งผู้ช่วยสมุหบัญชี ทำงานเกี่ยวกับงานสารบรรณตลอดมา

จัดบรรจุครูสอนหนังสือมลายู(ยาวี)ในโรงเรียนประชาบาลสี่จังหวัดภาคใต้ งดเก็บภาษีผู้ทำการ ประมง ตามที่ท่านเสนอนั้น ฝ่ายรัฐบาลเห็นด้วยทั้งสิ้นไม่มีขัดข้องแต่ประการใด และต่อมาท่านได้ รับให้เป็นผู้พิจารณาสรรหาผู้ที่จะมารับตำแหน่งจุฬาราชมนตรี หลังจากที่จุฬาราชมนตรีเข้ม พรหม ยงค์ ได้สละตำแหน่งหายตัวไปพร้อมกับท่านปรีดี พนมยงค์ เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ กับคุณณรงค์ ศิริประชนะได้ไปพบกับคุณต่วน สุวรรณศาสน์ ให้เข้ารับการคัดเลือกและปรากฏว่าคุณต่วนได้รับการ คัดเลือกจากประชาชนให้เป็นจุฬาราชมนตรี (เจ๊ะอับดุลลาห์ บินมุฮัมมัดสาอาด หลังปูเต๊ะ, 2518 : 50)

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ได้เสนอต่อรัฐบาลให้ปิดเทอมในเดือนที่ตรงกับเดือนรอมฎอน และหยุดราชการในวันศุกร์และวันเสาร์ และให้มีการศึกษาภาษามลายู (สุรียา ปินจอร์, (สัมภาษณ์) 25 สิงหาคม 2545) ซึ่งข้อเสนอของท่านนั้นสอดคล้องกับคำขอ 7 ข้อ⁹⁰ ในข้อที่ว่า การศึกษาชั้น ประถมศึกษา ให้มีการศึกษาภาษามลายู(สร.0201.38/8 เรื่องปรับปรุงการปกครองจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล, 26 กุมภาพันธ์ 2490-18 ตุลาคม 2491)

สำหรับในจังหวัดสตูลขณะที่ท่านเข้ารับตำแหน่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรท่านได้พัฒนา จังหวัดสตูลในหลาย ๆ ด้าน ดังที่บาห์รี ม่าเห์รีม (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2545) ได้กล่าวไว้ว่า

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะนั้นมีบทบาทในการพัฒนาสังคมมุสลิมมาก หลัง จากที่ท่านได้ทำงานในตำแหน่งจะได้ยุติธรรมเป็นเวลา 5 ปี ท่านได้สมัครเป็น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและท่านก็ได้รับการเลือกตั้งติดต่อกัน 5 สมัย แต่ในการ เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งสุดท้าย ปี พ.ศ. 2500 ท่านได้แพ้การเลือกตั้ง ให้แก่นายชูลิน โคนันท์

⁹⁰ 1. ขอให้รัฐบาลรับรองว่า 4 จังหวัดคือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล เป็นแคว้นมลายูและขอให้ แต่งตั้งข้าราชการผู้ใหญ่ขึ้นผู้หนึ่ง ซึ่งในแคว้นนี้เป็นผู้เลือกจากผู้เกิดในแคว้นนั้นและขอให้มอำนาจในการปกครอง ทุก ๆ ประการใน 4 จังหวัดนี้ ซึ่งถือเสมือนแคว้น ๆ หนึ่ง

2. บรรดาข้าราชการใน 4 จังหวัดนี้ต้องเป็นผู้ถือศาสนาอิสลาม 80 เปอร์เซ็นต์

3. ภาษาที่ใช้ในแคว้นนี้ให้ใช้ภาษาไทยและภาษามลายู

4. ในโรงเรียนให้ใช้ภาษามลายู

5. ให้รัฐบาลรับรองกฎหมายศาสนา และขอให้แยกศาลศาสนาเสียจากศาลบ้านเมือง ตุลาการของศาล นั้นให้ใช้คนอิสลามที่มีความรอบรู้

6. บรรดาภาษีอากรต่าง ๆ ที่เก็บได้ใน 4 จังหวัดให้ใช้เพื่อประโยชน์ของจังหวัดนั้น

7. ให้ตั้งองค์กรศาสนาอิสลามให้มีอำนาจเต็มในเรื่องอันเกี่ยวแก่ศาสนาอิสลามใน 4 จังหวัดนี้อยู่ใน ความควบคุมและกุศโลบายของข้าราชการผู้ใหญ่ผู้นั้น

ด้วยความต้องการพัฒนาสังคมมุสลิมให้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ในบางครั้งท่านก็ได้รับการคัดค้านจากประชาชน แต่ด้วยความที่ท่านมีเหตุผลในการพัฒนา จึงทำให้ประชาชนยอมรับและไว้วางใจในแนวคิดที่ท่านนำเสนอ ดังบาทรี มาห์เร็ม (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2545) ได้กล่าวไว้ว่า

ช่วงที่ท่านเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรท่านได้รับการต่อต้านจากประชาชนชาวละงูว่า ท่านคัดค้านไม่ให้มีการทำถนน ทั้ง ๆ ที่เป็นความต้องการของประชาชน แต่ท่านชี้แจงว่า ถนนนั้นสร้างเมื่อใดก็ได้ แต่สำหรับประชาชนนั้นควรเตรียมพร้อมเพื่อรองรับความเจริญ นั่นก็คือ ให้ประชาชนในละงูและสตูลได้หาที่ดินไว้ให้มาก แต่ประชาชนก็ได้ปฏิบัติตามที่ท่านกำชับมากนัก ทำให้ปัจจุบันมีทิวต่างจังหวัดเข้ามาเป็นเจ้าของที่ดินมากกว่าประชาชนชาวละงูและชาวสตูล โดยเฉพาะละงูในอดีตนั้น เป็นที่ยอมรับของชาวต่างชาติ ซึ่งครั้งหนึ่ง เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ได้เป็นเอเย่นค้าขายกับพ่อค้าที่มาจากรัฐเมดานตะลี อินโดนีเซีย และป็นัง

นอกจากการจัดเตรียมที่ดิน เพื่อรองรับความเจริญแล้ว เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะก็ยังเน้นถึงการศึกษา เนื่องจากท่านเห็นว่า การศึกษานั้นเป็นสิ่งสำคัญ และเพื่อให้มุสลิมเตรียมพร้อมรับความเจริญที่กำลังเข้ามา หากมุสลิมไม่มีการศึกษา มุสลิมก็ไม่เหลือแม้แต่ทรัพย์สิน และผืนแผ่นดินที่จะอยู่อาศัย (ไม่ประสงค์ออกนาม, (สัมภาษณ์) 9 มิถุนายน 2544) เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ นับได้ว่าเป็นผู้หนึ่งที่ยังมองถึงการศึกษากว้างและลึกซึ้งกว่าคนอื่นในยุคนั้น (สุริยา ปันจอร์, (สัมภาษณ์) 25 สิงหาคม 2545)

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ จึงได้เปิดที่ทำการไปรษณีย์แห่งแรกในอำเภอละงู ณ บ้านทำเนียบ เพื่อให้เกิดความสะดวกสำหรับประชาชนในการติดต่อ ตามได้ทุกซอกซอกกันระหว่างญาติพี่น้อง ซึ่งขณะนั้นในอำเภอละงูยังไม่มีไปรษณีย์ที่เป็นทางการ ท่านเปิดได้เป็นเวลา 5 ปี ทางราชการรับรู้และให้ความร่วมมือ จัดให้เป็นกิจลักษณะ รับรองให้เป็นไปรษณีย์ของทางราชการ นอกจากนั้นท่านได้ริเริ่มให้มีห้องสมุดในหมู่บ้านและมัสยิด โดยเฉพาะมัสยิดในเมืองละงู (บาทรี มาห์เร็ม, (สัมภาษณ์) 1 กันยายน 2545)

ท่านได้คัดค้านไม่ให้มีการสร้างมัสยิดอาภิปี แต่คณะกรรมการอิสลามจังหวัดได้เสนอสร้างจนแล้วเสร็จ ซึ่งท่านมีแนวคิดที่ว่า เราต่างก็เป็นมุสลิม ควรจะเสียสละสร้างสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาขึ้นมาเอง สำหรับมุสลิมนั้นย่อมต้องการสิ่งที่บริสุทธิ์เพื่อศาสนาอิสลาม และหากจะสร้างก็ควรสร้างในพื้นที่อื่น เพราะสถานที่ตรงนี้เป็นสถานที่ของมัสยิดเก่า ไม่ควรรื้อถอนไป และอีกประการหนึ่งก็คือ พื้นที่ตรงนี้ต่อไปในอนาคตจะขยายออกไม่ได้เพราะเป็นพื้นที่แคบ (สุริยา ปันจอร์, (สัมภาษณ์) 25 สิงหาคม 2545) สำหรับเงินที่ทางราชการสนับสนุนนั้น ท่านได้ชี้แจงว่า ทางศาสนาอิสลามจะรับไม่ได้ เพราะตามศาสนบัญญัติถือว่าเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนจะบริจาคเงินสร้างเอง หากทางราชการให้เงินจำนวนนี้ เพื่อส่งเสริมศาสนาอิสลามแล้ว จะยอมรับได้ แต่ต้องนำไปบำรุงการ

ศึกษาทางศาสนาอิสลาม (สร.0201.78/11 เรื่องเงินสร้างสุเหร่า 4 จังหวัดภาคใต้และจังหวัดต่างๆ, 24 กุมภาพันธ์ 2490-18 สิงหาคม 2496)

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ได้พัฒนาในเขตอำเภอละงู และทุ่งหว้า โดยที่ท่านได้งบประมาณมาเป็นเงิน 1 ล้านบาท นำมาทำสาธารณประโยชน์ นอกจากนั้นท่านก็ยังได้ซื้อที่ดิน เพื่อสร้างสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดตั้งอยู่ที่ตำบลฉลุง⁹¹ ในสมัยท่านเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ท่านได้ตั้งความหวังกับบรรดาโต๊ะครู ให้เป็นบุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคม ท่านไม่ต้องการให้บรรดาโต๊ะครูหวังแค่เพียงผลประโยชน์ของตนเท่านั้น ข้อตำหนิของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะจึงทำให้โต๊ะครูบางส่วนไม่พอใจ และเป็นสาเหตุให้ท่านแพ้คะแนนการเลือกตั้งในสมัยสุดท้ายให้กับนายชูลิน โคนันท์ ปี พ.ศ. 2501 (สุริยา ปันจอร์, (สัมภาษณ์) 25 สิงหาคม 2545)

จากความพยายามของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะในการเสนอเรื่องราวของมุสลิมให้กับทางรัฐบาลและการที่ท่านพยายามปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับของรัฐบาลนั้นถือว่าท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมมุสลิมโดยเฉพาะในจังหวัดสตูล

บทบาทในฐานะรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ

ปี พ.ศ.2491 เป็นปีที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นสมัยที่ 2 ในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2491 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช แต่งตั้งจอมพล ป.พิบูลสงคราม รัับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ทั้งยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยควบคู่ไปด้วย รัฐบาลชุดนี้ให้ความสำคัญกับปัญหา 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จะเห็นได้จากการประกาศตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2491 มีนายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมุสลิมท่านหนึ่งจากจังหวัดสตูลที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ ท่านเป็นรัฐมนตรีคนแรกที่มาจากกลุ่มชาวมุสลิมภาคใต้ โดยรัฐหวังว่าจะช่วยแก้ไขปัญหาคความไม่สงบใน 4 จังหวัดภาคใต้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2491 : 273, Ahmad Omar, 2000 : 127, Singapore Free Press, 14 April 1948) ทางรัฐบาลได้แต่งตั้งให้เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะทำการสืบสวนหาสาเหตุความเดือดร้อนของชาวไทยมุสลิมเพื่อได้ใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงการปกครองใน 4 จังหวัดภาคใต้ (Straits Times, 6 June 1948)

ในวันที่ 25 เมษายน 2491 ได้เกิดเหตุการณ์รุนแรงระหว่างตำรวจกับชาวมุสลิมขึ้นในจังหวัดนราธิวาส เรียกว่า กบฏดุซงยอ ซึ่งมีหมอไสยศาสตร์มาแอบอ้างว่าตนเป็นผู้วิเศษ ทำให้ชาวบ้านชุมนุมกัน ตำรวจจึงมาสลายการชุมนุมและทำให้เกิดเหตุรุนแรงขึ้น ทางรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ตั้งกรรมการชุดหนึ่งเป็นการด่วน เพื่อให้เดินทางไปสอบสวนหาสาเหตุของการจลาจล โดยมีพระยาอมรฤทธิธำรง (พร้อม ณ ถลาง) ข้าหลวงตรวจการกระทรวงมหาดไทยภาค 5 เป็น

⁹¹ ส่วนสำนักงานก่านั้น ได้เข้าเป็นของกรมธนารักษ์

ประธานกรรมการ และพ.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจเป็นรองประธานกรรมการ นอกจากนั้นก็ยังมีนายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นกรรมการร่วมอยู่ด้วย (Strait Echo, 1 May 1948, Malay Mail, 2 February 1948) เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ เป็นผู้รับอาสาไปทำความเข้าใจกับพี่น้องที่ดุซงขอ เพื่อป้องกันมิให้ต้องเสียเลือดเนื้อ ในคณะของท่านที่เดินทางไปประมาณ 30-40 คน มีทั้งผู้นำศาสนาและข้าราชการ และหนึ่งในนั้นก็มียาบาห์รี ม่าเหรีม^{๙๒} ร่วมคณะไปด้วย (บาห์รี ม่าเหรีม, (สัมภาษณ์) 1 กันยายน 2545) การเดินทางของคณะกรรมการชุดนี้ไปตามตำบลต่างๆ ในเป้าหมายไม่มีปัญหาอะไร ยกเว้นการเดินทางเข้าไปยังหมู่บ้านดุซงขอ ที่เกิดเหตุรุนแรงในจังหวัดนราธิวาส อุปสรรคที่เกิดขึ้นมาจากความไม่สะดวกในการคมนาคม เพราะเส้นทางส่วนใหญ่เป็นคันทนา ผู้ที่ไม่กล้าเดินทางด้วยช้างและปั่นจักรยานไม่เป็นจึงไม่อาจเดินทางไปได้ จึงปรากฏว่ามีผู้เดินทางเข้าไปเพียง 4 คนเท่านั้น (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2517 : 156 อ้างจาก เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ, (สัมภาษณ์) 18 กันยายน 2527) เมื่อท่านเดินทางเข้าไปถึงหมู่บ้าน ท่านก็ได้เข้าไปในมัสยิดเพื่อละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสยิดก่อน (เจริญ โฉลกดี, (สัมภาษณ์) 10 กันยายน 2545)

บาห์รี ม่าเหรีม (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2545) ได้กล่าวถึง การเดินทางไปดุซงขอของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ และคณะว่า

ท่านตะโตะและคณะเดินทางไปถึงดุซงขอ ท่านแต่งกายตามเอกลักษณ์ของมุสลิม คือ นุ่งผ้าโสร่ง ใส่เสื้อตะโละเบอลองา และสวมหมวกสีดำ เมื่อท่านเดินทางไปถึงที่เกิดเหตุซึ่งเป็นทุ่งนา ก็ไม่เห็นมีใคร ตะโตะจึงกล่าวสลามต่างๆ ว่า อัลลาฮูออลัยกุม ผู้ซ่อนตัวอยู่ที่วังออกมา ท่านพยายามพูดจนประชาชนเข้าใจ แล้วออกมาชุมนุมกันจำนวนเกือบ 500 คน คนที่ออกมาหลังสุด คือ กำนันพัฒนา หลังจากนั้นกำนันก็ได้เชิญตะโตะไปประชุมชาวบ้านประมาณ 100 คน ท่านได้ชี้แจงด้วยเหตุผลว่า การปะทะกันนั้นก่อให้เกิดการเสียเลือดเนื้อ

จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ บาห์รี ม่าเหรีม (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2545) ได้กล่าวว่า ยังไม่มีกบฏเกิดขึ้นเลย สาเหตุมาจากการชุมนุมของมุสลิม แต่ทางข้าราชการไม่เข้าใจถึงเจตนาของประชาชน เรื่องที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องระหว่างข้าราชการกับประชาชน มิใช่รัฐบาลกับประชาชน

ในเรื่องกบฏดุซงขอ ท่านพยายามนำหลักการศาสนาเข้ามาใช้ ดังที่ท่านพยายามหาความจริงว่า มีการฆ่ากันตายที่ดุซงขอหรือไม่ ประชาชนถูกฝังไปหรือไม่ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ให้ช่วยขุดขึ้นมาอาบน้ำมายัด(ศพ)ให้ถูกต้องตามหลักศาสนา ตายแล้วฝังไม่ได้ เพราะไม่ได้ตายชะฮีด (ตายเพื่อศาสนา) แต่สอบถามไปก็ไม่มีผู้ตาย (เจริญ โฉลกดี, (สัมภาษณ์) 10 กันยายน 2545)

^{๙๒} (ผู้ให้สัมภาษณ์) ขณะนั้นอายุประมาณ 30 ปี เป็นเสมือนเลข ๓ ของเจ๊ะอับดุลลาห์ท่านหนึ่ง และได้ทำงานใกล้ชิดเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะตลอดมา

ทางรัฐบาลจึงจัดตั้งคณะกรรมการปรับความเข้าใจจังหวัดภาคใต้ เพื่อปรับความเข้าใจกับชาวมลายูมุสลิมอีก โดยมีนายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานกรรมการ พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ วุฒิสมาชิก หลวงอรรรถพรพิศาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดตราด และนายเจริญ สืบแสง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดปัตตานีเป็นกรรมการร่วม (เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร, 2517 : 161 อ้างจาก กย.เรื่องที่ 35 แฟ้มที่ 17 แผนกเรื่องราวและบัตรสนเท่ห์, 2491)

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะได้พยายามเสนอถึงความสงบเรียบร้อยในภาคใต้ ท่านจึงมีข้อเสนอต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่า ท่านขอดำเนินการเอง และท่านก็ได้ดำเนินการทางด้านศาสนา เข้าหาอิหม่าม คอเต็บ และบิลาล จากนั้นก็เข้าไปในปอเนาะ หาบรดาโต๊ะครู ในจังหวัดที่มีปอเนาะจำนวนมาก เข้าไปถามไถ่ทุกข์สุขว่ามีปัญหาอะไรบ้าง หากมีปัญหาก็นำเสนอ และท่านก็บอกว่าท่านเป็นเสมือนตัวแทนของประชาชน หากประชาชนมีความต้องการอย่างไร ก็ให้ประชาชนแจ้งกับท่านเพื่อท่านจะได้นำเสนอต่อรัฐบาล (เจริญ โฉลกดี, (สัมภาษณ์) 10 กันยายน 2545)

ในสมัยของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ ทางรัฐบาลได้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการศึกษา และได้มอบหน้าที่รัฐมนตรีพิเศษให้กับท่าน ท่านจึงเสนอหลักสูตรภาษามลายูในโรงเรียนประถมศึกษาเริ่มวันที่ 12 เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2485 ท่านได้จัดเป็นโครงการการเรียนการสอน ซึ่งโครงการดังกล่าวได้รับความสนใจจากชุมชนมุสลิม (Ahmad Omar, 2000 : 133) ซึ่งก่อนหน้านั้นทางราชการห้ามไม่ให้สอนเด็กมุสลิมเกิน 7 คน นอกจากสอนอ่านคัมภีร์อัลกุรอานเท่านั้นวิชาอื่นสอนไม่ได้ อันเนื่องมาจากการประกาศใช้รัฐนิยม ปี พ.ศ.2485 เช่นรัฐนิยมฉบับที่ 9 ว่าด้วยเรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี รัฐนิยมฉบับที่ 10 ว่าด้วยการแต่งกายประชาชนชาวไทย (เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร, 2527 : 25 อ้างถึงใน แดมสุข นุ่มนนท์, 2524 : 37) แต่เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ชี้แจงว่า การสอนศาสนาอิสลามนั้นเพื่อให้ประชาชนเป็นคนที่ดีตามหลักการศาสนา ท่านได้ชี้แจงจนได้รับการยอมรับ และในปีเดียวกันทางราชการสั่งปิดปอเนาะ ท่านได้ชี้แจงต่อกระทรวงศึกษาธิการและคณะรัฐมนตรี ว่า การสอนในปอเนาะนั้นไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง เมื่อสรุปได้แล้วทางราชการจึงอนุญาตให้เปิดปอเนาะ จากผลงานครั้งนี้ทำให้ชาวจังหวัดสตูลให้ความสำคัญต่อเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะเป็นอันมาก (บารห์ มาห์เหม็ง, (สัมภาษณ์) 1 กันยายน 2545) ในจังหวัดสตูล ทางจังหวัดมีจดหมายราชการถึงอำเภอต่างๆ ขอให้แนะนำชักชวน และขอความร่วมมือจากบรรดาพ่อค้าให้งดสั่งซื้อผ้าโสร่งมาจำหน่ายแก่ราษฎร ตามรัฐนิยมฉบับที่ 10 ปรากฏว่า พ่อค้ายินดีปฏิบัติตาม ซึ่งจากความต้องการของนายกรัฐมนตรีและกระทรวงมหาดไทย คือ ให้ชาวไทยเลิกนุ่งผ้าโจงกระเบน ผ้าโสร่ง ตลอดจนผ้าคาดอก และชักจูงให้สอนตัดเสื้อและกางเกงผู้ชายให้มากขึ้น (มท.5.9/112 เรื่องการส่งเสริมวัฒนธรรมของชาวจังหวัดสตูล) พร้อมกันนั้นนายกรัฐมนตรีก็ต้องการให้สตรีเปลี่ยนแปลงการแต่งกายให้ถูกต้องตามหลักการ การชักชวนของนายกรัฐมนตรีนั้น ปรากฏว่า บรรดาสตรีไทยพุทธในจังหวัดสตูลมีความยินดี เคารพ และปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความพร้อมเพรียง ส่วนสตรีมุสลิมนั้นไม่ยอมรับในหลักการแต่งกายที่นายก

รัฐมนตรีเสนอ เพราะถือว่าขัดกับรูปแบบการแต่งกายตามหลักการศาสนาอิสลาม (มท.5.9/11 กล่อง 3 เรื่องการแนะนำสตรีเรื่องการแต่งกาย) เพื่อให้บรรลุผลตามนโยบายที่รัฐบาลได้วางไว้ ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงเฉพาะการแต่งกายของมุสลิมเท่านั้น แม้แต่ชื่อของข้าราชการมุสลิม ซึ่งเป็นภาษามลายู หรือภาษาอาหรับก็ต้องการให้เปลี่ยนเป็นชื่อไทยด้วย (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2527 : 29 อ้างจาก นายนาท บินตำมะหงง, (สัมภาษณ์) 12 พฤษภาคม 2527) เมื่อมุสลิมไม่ให้การยอมรับ ทางราชการได้กระทำการไม่สมควรกับมุสลิม มีการทำร้ายทุบตี ผู้หญิงที่โปกผ้ายก็ถูกกระชากดึงทิ้ง (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2527 : 29 อ้างจาก นายวัน มโหระบุตร, (สัมภาษณ์) 2527) มุสลิมต้องใส่หมวกกูปีเยะในการละหมาด ใช้ผ้าสาระบันก็ไม่ได้ มีบางครั้งตำรวจได้ถอดออกและเตะเป็นลูกเตะกร้อ ทำให้มุสลิมได้รับความเจ็บปวดมาก (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2527 : 29 อ้างจาก เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ, (สัมภาษณ์) 18 กันยายน 2527) แต่สำหรับเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะแล้ว ก็ยังกล่าวตักเตือนมุสลิมให้ตระหนักถึงบทบาทบัญญัติการแต่งกายตามหลักการของศาสนา (เจริฎู โฉลกดี, (สัมภาษณ์) 10 กันยายน 2545)

การนำเสนอทางด้านการศึกษาของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะนั้นถือว่าเป็นการสนับสนุนการศึกษาภาษามลายูและศาสนาให้แก่ชุมชนมุสลิม และให้มุสลิมมีโอกาสได้ศึกษาในระดับสูง ซึ่งการสนับสนุนของเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะนั้นเน้นให้กับ 4 จังหวัดภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล

นอกจากนี้ท่านยังให้แนวความคิดฝังสู่หัวใจของพี่น้องสตูล คือ หากมีคนมาข่มขู่ให้โต้ตอบกับรัฐบาลขออย่าหลงเชื่อ ขอให้เชื่อฟังและทำตามข้อตัดสินของผู้นำ คำตักเตือนของท่านจึงลึกเป็นมรดกตกทอดมาสู่ผู้นำรุ่นต่อๆ ไป คืออตุล บินสอาดและบาห์รี ม่าเหรีม ก็คือกรมีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เป็นผู้ช่วยให้คำปรึกษาแก่ประชาชนมุสลิมในจังหวัดสตูล โดยเฉพาะชาวสตูลนั้นให้ความเคารพกับคำแนะนำของผู้นำเป็นอันมาก (บาห์รี ม่าเหรีม, (สัมภาษณ์) 1 กันยายน 2545)

ในวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2491 คณะอภิรัฐมนตรีในหน้าที่คณะผู้สำเร็จราชการเห็นสมควรให้ความเป็นรัฐมนตรีสิ้นสุดเฉพาะตัว ตามมาตรา 79(1) ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) จึงให้รัฐมนตรี 4 ท่าน พ้นจากตำแหน่งหนึ่งในนั้นคือ เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ พ้นจากตำแหน่งตั้งแต่วันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2491 (มติชน, 2517 : 80)

บทบาทในฐานะรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข

จากการประกาศตั้งและแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2500 นายพจน์ สารสิน ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และได้เลือกสรรผู้ที่สมควรดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีต่างๆ หนึ่งในนั้นก็มึรัฐมนตรีซึ่งเป็นตัวแทนมุสลิม คือนายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข (ราชกิจจานุเบกษา, 2500 : 1376-1379)

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุขในปี พ.ศ. 2501 อีกครั้งหนึ่ง ในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งนั้นได้เป็นผู้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลามที่รัฐพึงยอมรับ เช่น เมื่อเกิดอหิวาตกโรคระบาดในกรุงเทพฯ ฯ และธนบุรี ในปี พ.ศ.2500 โรคนี้เริ่มระบาดเพียงเวลา 2 ชั่วโมงมีคนไข้ประมาณ 200-300 คน และเมื่อโรคนี้ได้ระบาดขึ้นที่นครมัทกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบียก็ได้มีหนังสือจากกงสุลใหญ่ไทยประจำเมืองทำฮิตตะฮ์เกี่ยวกับศพของชาวมุสลิมให้ไปทำตามหลักการทั่วไป ทางนายกรัฐมนตรีได้มอบให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขแจ้งว่าด้วยการปฏิบัติศพได้ความว่า ศพและผ้าห่มให้เผาไฟ หากศพนั้นต้องการฝัง ต้องฉีดยาไฮโซนเข้าในร่างกายและราดปูนขาวลงบนศพเพื่อจะไม่ให้เชื้อโรคระบาดขึ้นได้ เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ในฐานะที่เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุขได้ตัดคำว่า ตามความศรัทธาของมุสลิมแล้ว จะกระทำกับศพของมุสลิมตามที่แจ้งมาดังกล่าวมิได้ และท่านได้ชี้แจงว่า ศพของมุสลิมนั้นต้องฝัง และหลุมฝังศพนั้นลึกเมตรครึ่ง นี่เป็นวิธีการแก้ปัญหา เพราะการฝังศพลงดินนั้นดินจะช่วยทำลายเชื้อโรคและเชื้อโรคจะไม่ขึ้นมาจากหลุมได้ (เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ, 2518 : 42, บาห์รี มาห์ริ์ม, (สัมภาษณ์) 1 กันยายน 2545)

ในช่วงที่ท่านดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการสาธารณสุข ท่านได้ไปตรวจราชการที่โรงพยาบาลหาดใหญ่ และได้เสนอข้อแนะนำในหนังสือตรวจเยี่ยมราชการว่า ให้มุสลิมทำอาหารในโรงพยาบาล ให้มีอาหารอิสลาม เพราะศาสนิกอื่นก็รับประทานได้ นอกจากนั้น ท่านก็ยังได้เสนอกับทางรัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร ให้มีการระบุศาสนาในบัตรประชาชน เนื่องจากในช่วงนั้นเกิดอหิวาตกโรคขึ้น มุสลิมตายเป็นจำนวนมาก และบางครั้งไม่รู้ว่าเป็นคนนับถือศาสนาใด (เจริญ โฉลกตี, (สัมภาษณ์) 10 กันยายน 2545) จากการนำเสนอการแก้ไขข้อปัญหาต่างๆ ให้กับชุมชนมุสลิมในภาคใต้ นั้นได้รับการพัฒนา ซึ่งเมื่อทางรัฐบาลได้อนุมัติตามข้อเสนอดังกล่าว ทุกๆ ชุมชนก็จะได้รับการพัฒนาเหมือนๆ กัน ไม่ว่าในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส หรือ สตูล

เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะได้ลาออกจากการเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุขตามประกาศลงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2501 ดังที่มีเนื้อความว่า

จากประกาศรัฐมนตรีลาออกและปรับปรุงแต่งตั้งรัฐมนตรี ตั้งให้พลเอกถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี มีผู้ลาออกจากตำแหน่งหลายคน หนึ่งในนั้น คือ เจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข ลาออกจากตำแหน่งตั้งแต่วันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2501 ดังนั้นความเป็นรัฐมนตรีจึงเป็นอันสิ้นสุดลงตามความในมาตรา 87 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495 (ราชกิจจานุเบกษา, 2501 : 505-506)